

Bonjour tristess

Olyckliga tråkmånsar som frossar i tristess är ett kärt ämne i litteraturen. Hur blev det så? Och varför är tristessen så het just nu?

av MATS O SVENSSON illustration SANNA MANDER

SOMMAREN 2015 SLÄPpte det lilla förlaget AFV Press fyra små böcker av fyra unga (alla födda runt 1990) nordiska poeter – Hanna Rajs Lundström, Elis Burrau, Anna Axfors och norskan Ingvild Lothe. I dikten *Veckan innan* skriver Anna Axfors:

*Man får onanera efter jobbet för att hålla sig vaken
om man inte redan gjort det på jobbet [...] man kan också gå till Åhléns efter jobbet för att hålla sig vaken
jag samlar Åhlénspoäng*

I en rak vardagligt ton skriver Axfors fram ett jag som onanerar och konsumerar för att hålla sig vaken, det

vill säga, för att mota bort livsledan och tristessen. Livet verkar sakna större glädjeämnen och sensationer. Man kan lika gärna dö, men inte ens det har man större lust till, eller som Ingvild Lothe formulerar i sin lakoniska titel: *Litt lyst til å pule, litt lyst til å dø*, lite lust att knulla, lite lust att dö. Även Hanna Rajs Lundströms *Om jag dör ung* genomsyras av tristess. Närmast uppgivet meddelar diktjaget: »jag vill inte sitta och stirra och räkna dagar«. Men någon utväg, något sätt att komma ur denna tristess verkar inte finnas. Det är bara att uthärda, fortsätta, och kanske ändå till slut finna någon tröst i livet, »vi lever ett halvt liv/ men det är nog bättre/ än om vi var döda/ det är vad jag tror«.

»Det är som om alla väntar på att livet ska förändras, men själva är de oförmögna att ändra riktning.«

Trots närmast obegränsade möjligheter till stimulanser i form av sociala medier, streaming-tjänster och nyhetsappar slipper den ständigt uppkopplade människan inte tristessen. Visst kan vi ta fram vår smarta mobil när vi står i busskön eller väntar på att pastavattnet ska koka upp för att besvärja dötiden men mot meningslösheten tycks dessa stimulanser inte ha någon större effekt. Frågan är: hur hamnade vi här? Och vad har litteraturen att säga om fenomenet?

DE FLESTA SOM har skrivit om leda och tristess är överens om att de inte är en »naturlig« del i de mänskliga villkoren. Snarare är tristessen – att ha tråkigt – ett koncept som uppstår först på 1700-talet (det vill säga ungefär samtidigt som den moderna romanen), i samband med kapitalismens – och fritidens – framväxt. Under medeltiden talade man om »acedia«, en upplevelse av meningslöshet som drabbade munkar och nunnor och fick dem att ge upp tron på gud. Skillnaden mellan tristess och acedia, menar den danske filosofen Lars Svendsen, är att den senare är ett moraliskt koncept som endast drabbades de privilegierade, medan tristess i högre grad förstås som ett psykologiskt tillstånd, demokratiskt på så sätt att det drabbar alla, från aristokrati till arbetare. Acedia är inget man lider av, utan en synd man begår, starkt kopplad till lättja, vilken bekämpas genom att hänge sig ytterligare åt tron.

Begreppet »acedia«, meningslöshet, uppstod på medeltiden och fick munkar och nunnor att ge upp tron på gud.

I sin bok *Boredom: The Literary History of a State of Mind* härleder litteraturvetaren Patricia

Meyer Spacks tristessens uppkomst till kapitalismens genombrott, men även till religionens tillbakagång. »Tristess kan förstås som trons motsats« skriver hon. När livet känns meningslöst och trist säger kristendomen att det inte är detta liv som är viktigt, utan nästa. Michel Houellebecqs uppmärksammade roman *Underkastelse* – där Muslimska brödraskapet oväntat vinner det franska valet 2022 – kan i hög grad läsas som en kritik av det sekulära samhället och dess brist på mening. Förlusten av religionens tydliga metafysiska ramverk blir den grundläggande orsaken till huvudpersonens Françoise livsleda, vilken reflekteras i en lakonisk stil.

»Jag hade inte en lust att knulla, jo jag hade lite lust att knulla men också lite lust

att dö på samma gång« tänker Françoise, vars känsla av meningslöshet växer sig så stark att hon tillfrinner att den enda utvägen är att konvertera till islam.

I LITTERATUREN HAR tristessen länge varit ett kärt ämne, inte minst hos manliga författare, »oändlig, obotligt och ständigt återkommande tristess«, diktade den tyska romantikern Johann Gottlieb Fichte. C'est l'ennui, det är ledan, med svullna ögon och ofrivilliga tårar, skrev den franska symbolisten Charles Baudelaire i sin *Ondskans blommor* när han skulle beskriva det monstruösa i moderniteten. Emma i Gustave Flauberts *Madame Bovary* är en av litteraturhistoriens mest

uttråkade kvinnor. Utled av sitt äktenskap flyr hon in i romanernas värld men drivs slutligen till självmord – av leda. På 1800- och 1900-talet gjordes en rad litterära försök att beskriva denna moderna sjukdom, ett projekt som ledsagades av modernismens anspråk att göra det vardagliga till stor litteratur. I exempelvis James Joyce *Ulysses* upphöjs antihjälten Leopold Blooms banala vardag till stor epik. Hjälten från det trojanska kriget, Odysseus, grandiosa hemresa till den väntande hustrun Penelope blir hos Joyce en dag i livet hos en ordinär man, med ett ordinärt yrke. Den moderna romanens stora uppfinning var att »låga ämnen« inte längre med nödvändighet berättades i en låg stil och vice versa. Det tråkiga görs intressant. En av konsekvenserna är att livsledan och tristessen hamnar i fokus, inte bara skildras utan blir en omistlig del av själva uttrycksformen. Samtida författare som Michael Houellebecq, David Foster Wallace, Lorrie Moore och svenska Stefan Lindberg skriver alla en sensationsfattig, lakonisk prosa som inte bara skildrar leda – utan andas tristess. Kanske är det oundvikligt? Det hävdar i alla fall Meyer Spacks. I dag är det, menar hon, är det allt färre som tror att vi kan betvinga tristessen – snarare ser allt fler den som »oundviklig, en naturlig konsekvens av samhället i senkapitalismen«.

Stefan Lindbergs roman *Du vet väl om att du är värdefull* (2014) utspelar sig i en västsvensk småstad under en sommar som aldrig verkar ta slut. Den studiebegåvade Malin är 22 år har fortfarande inte flyttat från hemstaden. Hon jobbar timmar på ICA Maxi och skriver med sina två vänner Madde och Tanya »No future« i pannan med stulna spritpennor. På en personalfest ligger hon med chefen Dükler och utan att riktigt förstå varför inleder de en relation. Han är livstrött, blicken utslocknad. »Låt oss fly, låt oss bara resa bort, till Spanien«, viskar han i hennes öra. Självklart reser de inte. Det är som om alla väntar på att livet ska förändras, men själva är de oförmögna att ändra riktning. Trots att *Du vet väl om att du är värdefull* är skriven på en glimrande prosa är den märkligt platt, romanens dramatiska kurva är allt

annat än brant. Hos Lindberg blir livet inget man skapar utan något som bara händer en, och Malin misslyckas att möta kravet på individuell utveckling och självförverkligande. Resultatet: en känsla av tomhet och stillestånd.

DEN SAMTIDA TRISTESSENS kanske främsta uttolkare är den amerikanska författaren Tao Lin. Romaner som *Sno kläder på American Apparel* (2009), *Richard Yeats* (2010) och *Taipei* (2013) har gjort honom till en förgrundsgestalt i den litterära strömning som kallas Alt Lit (som i tangentbordets alt-knapp). Personerna i Tao Lins romaner fördrivar sin tid med att snatta, ta receptbelagda läkemedel och planlöst driva runt. De går in och ut ur förhållanden och fester. Men framförallt hänger de på nätet. Livet pågår lika mycket online som offline. Känslor registreras nyktert, men utan större engagemang eller intresse. Prosan behåller hela tiden sitt neutrala ansiktsuttryck, utan större engagemang. Kanske kan man prata om en likgiltighetens grammatik.

I *Richard Yeats* (2010) skildras förhållandet mellan författaren Haley Joel Osment och gymnasieeleven Dakota Fanning. De är båda deprimerade. Efter att ha börjat chatta på Gmail, inleder de en relation. Han bor i New York och hon i en förort till New Jersey, och avståndet gör att kommunikationen mestadels sker digitalt. De chattar om när de ska ses nästa gång och om hur uttråkade de är. Tao Lin skriver en sorts disassociativ prosa där meningarna följer till synes slumpmässigt på varandra och hans huvudpersoner är oftast fränkopplade sina handlingar, Haley Joel Osment gör bara saker, till synes slumpmässigt: »He carried an issue of Maxim Blender from the trash room's recycling bin to his room and masturbated. He showered and read for about an hour. He turned off the light. He looked at old text messages on his cell phone. He slept.«

Författaren och idéhistorikern Karin Johannisson har beskrivit hur vi i dag, för att hantera vår tids brist på sammanhållande normsystem, ägnar oss åt »inkapsling« eller resignation. »Man äter för lite

BRA TRISTESS I BOKHYLLAN

William Lovell av Ludwig Tieck (1795–6)

Madame Bovary av Gustave Flaubert (1856)

Ondskans blommor av Charles Baudelaire (1857)

Bonjour tristesse av Françoise Sagan (1954)

Stoner av John Williams (1964)

Kamalas bok av Inger Edelfeldt (1986)

American Psycho av Bret Easton Ellis (1991)

Blek kung av David Foster Wallace (2011)

Sno kläder på American Apparel (2009) Richard Yeats (2010) och Taipei (2013) av Tao Lin

Du vet väl om att du är värdefull av Stefan Lindberg (2014)

Underkastelse av Michel Houellebecq (2015)

»Och kanske är det här litteraturen kan komma tillrätta – som ett medel inte så mycket för att bota tristessen som för att omfamna den?«

eller för mycket, sover mycket, skapar inga rutiner, är passiv, ibland självmordsbenägen. « I överflödet av information tvingas man fram till känslökyla; man orkar inte ta in världen mer, vilket leder till att vi förlorar kontakt med den. Beskrivningen passar väl in på såväl Dakota Fanning, Haley Joel Osment och huvudpersonen i Taipei, Paul. Men även på Stefan Lindbergs huvudperson Malin och berättarjagen i Anna Axfors, Ingvild Lothes och Hanna Rajs Lundströms dikter.

Den holländske sociologen Marco van Leeuwen har skildrat hur vår varseblivning av världen förändras i takt med att vi upplever världen allt mer framför skärmen. Vad gör det med oss människor? Jo, svarar han: det gör att vi går från att uppleva livet till att konsumera redan färdigprocessade intryck, vilket i sin tur innebär en slags mekanisering av tillvaron. Leeuwen går så långt som till att hävda att vår tids utbredda tristess beror på bristen på meningsfulla möten IRL. Tao Lin gestaltar denna mekaniserade verklighet bättre än de flesta, menar den danska litteraturvetaren Mikkel Krause Frantzen, som forskar om depression i samtida litteratur. Den fränkopplade, nästan stela prosan reflekterar denna »nya verklighet«, förmedlad via mobiler, datorer och sociala medier men också anti-depressiva medel och andra kemiska substanser som reglerar humöret. Saker som ska bota men tycks öka känslan av tomhet.

INORGE HAR så kallad långsam TV blivit en trend (24 timmars direktsänt laxfiske, 12 timmar i ett sträck av vedhuggning etc). Och kanske är det här litteraturen kan komma tillrätta – som ett medel inte så mycket för att bota tristessen som för att omfamna den?

Åtskilliga psykologiska studier har visat att kreativiteten ökar när vi har tråkigt. Tristessen triggar motivationen – den får oss att testa nya saker och göra gamla saker annorlunda. Den amerikanska

författaren David Foster Wallace beskrev i *Blek kung* – »Den mest spännande bok om tråkighet som hittills är skriven« enligt Bodil Malmsten – tillståndet efter tristessen som »vatten efter dagar i öknen«. Genom att vänta ut tristessen når man till slut ett tillstånd av »lycksalighet i varje atom«. Den samtida teknologin pockar konstant vår uppmärksamhet med löftet att bota vår tristess. Men kanske är det hög tid för oss att acceptera vårt oerhörda behov av tristess? 📖

MATS O SVENSSON är 28-årig frilansande kritiker bosatt i Berlin. I vår ser jag fram emot att läsa *Marguerite Duras* Kärleken, *Dorothee Elmigers* Skriftsovare samt *lyrikdebutanterna Jenny Kalliokulju och Elis Burrau*.

LÄSTIPS OM DU VILL HA MER TRISTESS

📖 *The Demon of Noontide: Ennui in Western Literature* av Reinhard Kuhn (1976)

📖 *Boredom, Self, and Culture* av Sean Desmond Healy (1984)

📖 *Boredom: The Literary History of a State of Mind* av Patricia Meyer Spacks (1995)

📖 *Kjedsomhetens filosofi* av Lars Fr. H. Svendsen (1999)

📖 *Essays on Boredom and Modernity* av Barbara Dalle Pezze & Carlo Salzani (red.) (2009)

📖 *Melankoliska rum* av Karin Johannisson (2009)

